

Hämmar skolan den språkliga kreativiteten?

Alexander Katourgi

En amerikansk vän har lärt sig svenska i runt fyra år, och skriver och talar språket flytande. Men hon är perfektionist, till den grad att hon blir besviken när hon får beröm för sin svenska – ingen skulle ju berömma en modersmålstalande!

Det är svårt att göra ett språk till sitt; man måste våga lämna de stela läroboksfraserna och kunna slänga sig med jargong och spontant hitta på nya uttryck. Svenskar är ju till exempel väldigt duktiga på nyordsmyntande (!). Vi är inte heller så tokiga på att använda engelska ord, även om många av oss inte vill erkänna det. När något är *nice* kan vi ropa *yes*, och det undslipper ett *fuck* om vi förlorar massa *cash*. Min vän tycker det tar emot lite att blanda in sitt modersmål i svenskan så där, men det är ju det hon måste göra om hon inte ska låta som en stel lärobok. Och efter fyra år är hon bekväm nog att leka med orden. När hennes tåg gått en minut för tidigt beklagade hon sig sålunda:

”Shit, tåget övergav mig.”

Varpå välmenande bekanta ler åt henne och säger att man nog skulle säga ”fan” på svenska, och det heter inte att tåget ”övergav” henne, för tåget är inte en levande varelse som kan välja att överge någon. ”Tåget åkte ifrån dig”, menar du nog.

Cue min väns frustrerade suck. Hon veeet.

Som språklärare är uppgiften inte bara att lära ut ett språk vilket som helst, utan att lära ut ett standardspråk. Den som har svenska som modersmål kan ju uppenbarligen redan språket, så skolan ska hjälpa eleverna att behärska det språk som behövs för att kunna delta i samhället och demokratin. Samma rätt har förstås den som flyttar till ett främmande land, men skillnaden är att hen inte redan har ett vardagsspråk, och den andraspråkselev som anammar det vardagliga blir snart motad i grind: så kanske ungdomar

säger vänner emellan, men här i klassrummet är det fel.

Alla som gått i skolan kan mycket riktigt också skilja på sitt modersmåls formella standardspråk och dess informella vardagsspråk, men så fort ett främmande språk ger sig in i leken blir vi plötsligt mycket sämre på att ens erkänna att det finns två varianter. Det gäller inte bara andraspråksinläring, utan i hög grad också översättning; fraser som svenskar använder dagligen utan att blinka betraktas med en långt mer kritisk blick när de dyker upp i undertexten. ”Haha, de har inte översatt *cash*; det heter ju *pengar* på svenska. Vilka nollor.”

Det svenska språket varierar inte bara med engelska ord, utan också betydelser och konstruktioner som färgar språket på mindre uppenbara sätt. Förr var en *atlet* en tyngdlyftare, men nu verkar det mest användas om idrottare i allmänhet. Och förr sa man helst att man *var på stan igår*, men idag kan man rentav säga att man *tillbringade dagen på stan*. Beroende på grad av förståelse för översättning kan samma personer som klagar på ett oöversatt *cash* tycka att *pengar är kung* är en helt perfekt översättning. Uppenbar engelsk påverkan – i alla fall för den som en gång uppmärksamats på den. Och

den som har uppmärksammats på de ovana konstruktionerna blir snabbt överkritisk: vissa av våra yngre språkdrag skylls på engelskan trots att de inte har någon som helst motsvarighet där.

Min bok *Svenskan går bananer* handlar om anglicismer och framför allt om översättningssvenska, det vill säga översättningar vars språkbruk skiljer sig från inhemska texter. En biverkning av denna bok är att hela min omgivning börjat låta som en hackig grammofonskiva med frågor som ”har ungdomen tappat sin språkkänsla?” och ”kommer de här felen förstöra svenskan?” Nej, naturligtvis inte.

Språkvetare är ökända för att inte lägga sig i språkförändringen; vi bara iakttar, antecknar och bejakar: när ungdomar börjar använda det engelska slangordet *lit* (som betyder ’bra’) tänker vi inte så mycket på den saken. Språkpoliser å sin sida gör allt för att hejda eller åtminstone bromsa förändringen, gärna med försvaret att de naturligtvis inte är emot *förändring*, bara *fel* (ungefär som när jag säger att jag naturligtvis inte är *snål*, bara *ekonomisk*). Flagrant slang kan få de flesta att klaga på dagens ungdom och gärna också på språkvården som låter språket förfalla så här.

Det är sant att vi har en institutionaliserad språkvård, så man kan ju fundera på vad våra skattepengar går till när kidsen får säga *kidsen* utan vidare. Men språket är mångfacetterat, och språkvården behandlar bara det så kallade standardspråket, samma språk som lärs ut i skolan. Modersmållärare är språkvårdare, för uppgiften är som sagt bara att lära eleverna standardspråket – ett språk har de redan, och det bör inga läroböcker och personliga uppfattningar om rätt och fel eller fult och snyggt ta ifrån dem.

(Om man får sitt språk dissat finns förstås en chans att man använder det och låter det florera på ren trots, men historiskt har institutionellt språkförtryck förknippats med mycket dystrare historier, som de samiska språkens försvagning.)

Från vardagsspråket är steget inte så långt till underhållning, och det är i de krokarna som jag rör

mig som översättare. Tv-serier och tv-spel blir väldigt stela om karaktärerna talar på skriftspråk istället för talspråk, så de nya uttrycken kan och bör absolut komma in där, i både källspråk och översättning. Därmed kan uttrycken också få stor spridning, och förr eller senare kanske någon till och med på fullaste allvar börjar skriva *karaktärer* istället för *rollfigurer* i morgontidningen – standardspråkets högberg – och snart måste språkvården medge att det helt enkelt är så man säger nuförtiden (*karaktär* har för övrigt använts så sedan 1700-talet, långt innan engelskans påverkan var en nämnvärd faktor). Vägen dit har förstås varit kantad av sållande språkvårdare, språkpoliser och språklärare; de flesta nya påhitt faller bort, så den minoritet novationer som tar sig in i standardspråket har nog förtjänat det, för vid det laget är det för sent att klaga.

Språkets vårdare, poliser och lärare har därför en viktig roll i språkutvecklingen, för deras bortsållande av de tillfälliga konstigheterna bidrar till att hålla standardspråket nätt och fint – och begripligt över tid och rum. Men rättningar och reprimander hämmar inte bara lånorden och översättningssvenska, utan drabbar också den språkliga kreativiteten och friheten, och i förlängningen törs ingen utom poeter säga att tåget *övergav* dem – och när poeterna också gör det så hyllar vi dem för deras målande språk, och önskar att fler kunde ta ut svängarna lite grann och sluta vara så jävla svenska hela tiden.

Och sfi-elever, översättare och inte minst min vän på perrongen kan bara sucka.

Läs mer om hur svenskan påverkas utifrån i *Svenskan går bananer: En bok om översättningar som syns*.

ALEXANDER KATOUGI är språkvetare, doktorand i nordiska språk samt spelöversättare.

